

BU KİTABIN TEMEL KONULARINDAN ON İKİNCİSİ: İMAN ESASLARI*

Ebû Mansûr ‘Abdülkâhîr el-Bağdâdî** / Çev. Hüseyin DOĞAN***

Bu on ikinci esas on beş meseleyi içermektedir. Bunların ana başlıklarını şöyle sıralayabiliriz:

I. Mesele: İman ve Küfrün Hakîkati

II. Mesele: İtaat ve Masiyetin Mahiyeti

* Bu çalışma, Eş’arî Kelâmcılarından Ebû Mansûr ‘Abdülkâhîr el-Bağdâdî’nin, *Kitâbu Usûli’-d-Dîn* adlı eserinin, “*Fî Beyâni Usûli’-l-İmân*” bölümünün Arapça’dan Türkçe’ye çevirisidir. Bu eser, 1346/1928 yılında İstanbul’da neşredilmiştir. Tercümesi Yapılan Sayfalar: 247-270.

** Tam olarak adı, Ebû Mansûr ‘Abd el-Kâhîr b. Tâhîr b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî’dir. el-Bağdâdî’ye, sonraları, “büyük imâm”, “şeyh” ya da “üstâî” gibi birtakım unvanlar da verilmiştir. el-Bağdâdî, 350/961 senesinde Bağdât’ta doğduğundan ve burada yetişip büyüdüğünden dolayı bu şehre nispetle “el-Bağdâdî” lakabıyla tanınmıştır. Babası, tahsili için onu Nisabur’a götürmüş ve belli bir süreliğine oraya yerleşmiştir. el-Bağdâdî, ünlü âlimlerden İbn Fûrek’le (ö.941/1015) burada karşılaşmış ve tanışmıştır. Daha sonra, Nişabur’da Türkmen isyanının çıkması ve Selçuklular’ın Nişabur’u işgal etmesi üzerine, burayı terk edip İsfereyîn’ne gitmiştir. el-Bağdâdî Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Edebiyat, Ferâiz, Matematik, Aritmetik, Kelâm ve Mezhepler Tarihi’nde oldukça birikimli ve yetenekliydi. Ayrıca o, bir dilci (nahiv) ve şairdi; üstelik aruzu da çok iyi bilirdi. Sözelimi, Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1209), el-Bağdâdî’nin matematiğe dair yazmış olduğu, “*Kitâbu’-t-Tekmile fi’l-Hisâb*” adlı eseri hakkında; “*Matematik’te, sadece Kitâbu’-t-Tekmile fi’l-Hisâb bulunsaydı yeterli olurdu*” demek suretiyle, onun bu alandaki üstünlüğünü övmüş ve takdir etmiştir. el-Bağdâdî, İsfereyîn’de hocası Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-İsfereyînî’den, Fıkıh ve Usûlü’-d-Dîn (Kelâm) dersleri de almıştır. Zira o, ilmi elde etme ve onu kullanma konusunda o denli ilerlemiş olsa gerek ki, hocasının ölümü üzerine onun yerine geçip “Mescid-i ‘Ukayl”de derslere devam etmiştir. Hatta o, burada, Ebû Kâsım el-Kuşeyrî, Ebû Bekr el-Beyhakî ve Nâsır el-Mervezî gibi ünlü olan Horasan bilginlerinin bir çoğuna dersler vermiştir. Hiç kuşkusuz İslâm, Kur’ân, ilim ve irfan yolunda hatta uğrunda bir yaşam çizgisi ortaya koymuş olan el-Bağdâdî, İsfereyîn’de 429/1037 yılında vefât etmiş ve hocası Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-İsfereyînî’nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Kelâm ve Mezhepler Tarihi alanlarında pek çok yapıtı bulunan el-Bağdâdî’nin en önemli sayılabilecek eserlerinden bazıları ise şunlardır: “*Kitâbu’-t-Tefsîr*”, “*Fedâ’ihu’-l-Mu’tezile*”, “*Fedâ’ihu’-l-Kerrâmîyye*”, “*el-Fark beyne’l-Fırak*”, “*el-Fasl fi Usûli’-l-Fıkıh*”, “*Kitâbu Usûli’-d-Dîn*”, “*Kitâbu’-l-İmân ve’l-Usûluhu*”, “*Kitâbu’s-Sifât*”, “*Nefy Halku’-l-Kur’ân*”, “*el-Milel ve’n-Nihal*”, “*Kitâbu’-t-Tekmile fi’l-Hisâb*”, “*Te’vülü Müteşâbihî’-l-Ahbâr*”, “*İbtâlû’-l-Kavil bi’t-Tevellüd*”, “*el-‘İmâd fi Mevârisi’-l-‘İbâd*”, “*Hızânetü’-l-Edeb ve Lubâbû Lisâni’-l-‘Arab*”, “*Kitâbu’-l-Hey’etü’-l-‘Âlem*”, “*el-Muvâzene beyne’l-Enbiyâ*” vs. (Ebû Mansûr ‘Abdülkâhîr el-Bağdâdî’nin hayatı, ilmi kişiliği, görüşleri ve bilimsel metodolojisi hakkında geniş açıklama ve değerlendirmeler için bkz.: Hüseyin Doğan, ‘*Abdülkâhîr el-Bağdâdî ve Yöntembilimine Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2004, s. 7-146). (Çeviren).

*** Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi (huseyindogan5555@hotmail.com).

III. Mesele: İmanın Artması ve Eksilmesi

IV. Mesele: İmanda İstisnanın Olabilirliği

V. Mesele: Bir Kimsenin Taklidî İmanı

VI. Mesele: Çocukların İmanı ve İman Etme Zamanı

VII. Mesele: Müşriklerin Ölen Çocuklarının Durumu

VIII. Mesele: Kendisine İslâm Daveti Ulaşmayan Kimsenin Durumu

IX. Mesele: İmanı Kesin Olanlar

X. Mesele: Küfre Delalet Eden Fiiller

XI. Mesele: Peygamberlikten Önce Peygamberlerin Dinleri

XII. Mesele: İbadet ve İtaatleri Geçerli Olanlar ve Olmayanlar

XIII. Mesele: İtaat ve İsyanın Kısımları

XIV. Mesele: İmanın Şartı ve Öncülleri

XV. Mesele: Yaşanılan Ülkenin Hükümü (Daru'l-İslam ile Dâru'l-Küfür Arasındaki Fark)

Bu saydıklarımız, imanın aslı ile ilgili temel meselelerdir. Allah izin verirse, bu meselelerden her birini gerektiği biçimiyle açıklayacağız.

I. İman ve Küfrün Hakîkati

Lügatte, imanın aslı tasdiktir. Bir şeyi tasdik ettiğinizde, «*âmentü bihi*» veya «*âmentü lehu*» yani, “*ona inandım*” denilir. Şu ayet de buna delildir: «*Sen, bize iman etmiyorsun*»¹ yani, sen bizi tasdik etmiyorsun. Mü'min kişi (Allah'a inanan), Allah'ın bildirdiklerini kabul ederek doğrulayan kimsedir. Peygambere iman eden, O'nun bildirdiği haberi doğrulayan da böyledir. Zira Allah, güven verir; çünkü O, va'dinin gerçekleşeceğini doğrulayarak teyit eder.

Lügatte mü'min [kelimesi] ise, «*emân*» kelimesinden türetilmiştir. [Bu anlamda] Allah, dostlarını azaptan koruyandır.

Sözlükte, «*müslim*» kelimesinin anlamı hususunda iki görüş vardır:

Birinci anlamı: “*İbadeti Allah'a tahsis eden kimse*” anlamına gelmektedir. Nitekim Araplar, bir şeyi bir kimseye tahsis ettiklerinde «*O, bu şeyi şu kimseye teslim etti*» demektedirler.

İkinci anlamı: “*Allah'ın emrine teslim olan*” demektir. Ayette: “*Rabbi ona teslim ol demişti, o da: 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum demişti.'*”² Yani, O'nun emrine tam olarak uydum anlamındadır.

1 Yûsuf, 12/17.

2 Bakara, 2/131.

Sözlükte, “küfür” kelimesinin anlamı “örtmek” demektir. Rabbini inkâr eden kimse de O’na ortak koşan kimse de, sonuçta “kâfir” diye isimlendirilir. Çünkü onlar, Allah’ın kendilerine verdiği nimetleri kendi öz benliklerinden saklarlar ve O’nu tanıma yolunu cahillere de kapatırlar.

Araplar, yemeği bir kaptı sakladıkları zaman, «*Onun üstünü örttüm (keferte).*» derken “kefere” kelimesini kullanırlar. Her şeyi karanlığı ile örttüğü için gece de “kâfir” diye isimlendirilmiştir. Şair: «*Yıldızları örten bulutlu bir gecede.*»³ ifadesinde “kefere” sözünü kullanmıştır. “Keffâret” kelimesi, günahları gizlediği ve örttüğü için bu kelime ile nitelendirilmiştir. Aynı şekilde çiftçi de tohumu toprakta örttüğü için “kâfir” kelimesi ile isimlendirilir. “İman” ve “küfür” kelimelerinin sözlükteki asıl anlamları budur.

Ancak, “iman” ve “küfür” kelimelerinin kelâm âlimleri nezdindeki anlamına gelince, bu hususta Eş’arî âlimlerimiz üç gruba ayrılmışlardır:

i. Ebû’l-Hasan el-Eş’arî, imanı, Allah’ı ve O’nun ve peygamberlerini haber verdikleri konularda tasdik etmek olduğunu ve bu tasdikinde de, ancak Allah’ı bilmekle geçerli olabileceğini söylemiştir. Ona göre “küfür” ise, «*yalanlama*» demektir. Bu görüşü, İbnü’r-Râvendî ile el-Hüseyin b. el-Fazl el-Becelî de benimsemiştir.

ii. Abdullah b. Sa’îd ise şöyle derdi: İman, Allah’ı, kitaplarını ve peygamberlerini kabul ederek “ikrar” etmektir. Bu ikrar, bilgi ve kalbin tasdikine dayanırsa geçerlidir. Eğer kalbin tanınması düzeyindeki bir bilgiden uzak ise, iman geçerli olmaz.

iii. Hadisçilerden geriye kalanlar şöyle demiştir: İman, farz ve nafiler olmak üzere tüm kulluk vazifelerini içine alır ve bu da üç kısımda mütalaa edilir:

Birinci İman: Ölürlen var olan ve sahibini küfürden çıkararak ebedi olarak cehennemde kalmaktan kurtaran imandır. Bu iman Allah Teala’yı, kitaplarını, peygamberlerini tanıyarak bilmek, kadere iman ederek hayrın ve şerrin Allah’tan olduğuna, Allah’ın ezeli sıfatlarının varlığına, yaratılanlara benzemediğine; Kur’ân’da kendisi için buyurduğu sıfatlarını yok saymayan, ru’yet olarak bilinen cennette Allah’ın görüleceğinin caiz olduğuna ve mütevâtir nasslarla bildirilen haberleri kesinlikle kabul eden bir imandır.

İkinci İman: İman eden kişiyi yalandan uzaklaştırarak adalet vasfına sahip kılan, Allah’a isyandan alıkoyarak fâsık olmaktan uzaklaştıran ve cehennem ateşinden kurtaran imandır. Bu da, farzları eda edip büyük günahlardan kaçmakla olur.

3 Bu beyit, Lebîd’in muallakasındadır. Beytin başı: “*Diş yerle bir oldu, silindi gitti*” biçimindedir. Bu beytin metninin geliş biçimi (rivayeti) güvenilirdir. (Çeviren).

Üçüncü İman: Sahibini, hesaba çekilmeden cennete ilk girenlerden olmasını gerektiren imandır. Bu da, tüm günahlardan kaçınarak farzların tamamını ve nafilere vazifeleri yerine getirmekle olur.

Cehmiyye, imanın, sadece Allah'ı bilerek (ma'rifetullâh) kabul etmek demek olduğunu ileri sürmüştür.

Ebû Hanîfe'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İman, Allah'ı bilerek kabul etme ve ikrardır.

Neccâriyye⁴, imanın [şu] üç şey olduğunu söylemiştir: Allah'ın varlığını kabul ederek tanıma (bilgi), dil ile ikrar etme ve O'na boyun eğmektir.

Kaderiyye ve Hâricîler, imanın farzları yerine getirme ve büyük günahları terk etmeye bağlı olduğunu söylemişlerdir. Bununla beraber büyük günah işleyen kimse (mürtekb-i kebîre) hakkında görüş ayrılığına düştüler:

Kaderiyye, büyük günah işleyen kimsenin mü'min ya da kâfir olmadığını; tam aksine fâsık olduğunu ve iki arada bir yerde (*el-menzile beyne'l-menziletayn*) olduğunu söylemiştir.

Hâricîler ise, günah işleyen herkesin "*kâfir*" olduğunu söylemişlerdir. Sonra bunlar da, kendi aralarında görüş ayrılığına düştüler (ihtilâf ettiler):

Hâricîlerden Ezârika⁵, günah işleyen kimsenin, Allah'a ortak koşan anlamında kâfir olduğunu ileri sürmüştür.

Hâricîler'den Necedât⁶ da, aynı şekilde günah işleyen kimsenin müşrik değil de, nimeti inkâr anlamında (nimet-i küfür) kâfir olduğunu söylemiştir.

Hâricîler'den Kerrâmiyye⁷ ise, imanın sadece "*ikrar*" olduğunu ileri sürmüştür. Bu da Allah'ın, zerr-i evvelde (*ilk yaratılıştâ*) yaratıklara: «*Ben, sizin*

4 Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın mensuplarıdır. Bu grup, Abbasi Halifesi Me'mûn zamanında ortaya çıkan Mürciî-Cebrî bir yapılanmayı temsil etmektedir. Bu mezhebin kurucusu kabul edilen Ebû 'Abdullâh Hüseyin b. Muhammed b. 'Abdullâh, Kum asıllı olup Kirman vilayetinin Bâm şehrinde doğmuştur; ancak kaynaklarda doğum tarihine rastlanmamaktadır. (*Çeviren*).

5 Doğum yeri ve yılı hakkında kesin bilgi bulunmayan Nâfi b. el-Ezrâk'a bağlı bir gruptur. el-Ezrâk, Kur'ân'ı ciddi bir şekilde öğrenmiş, onunla iştigal etmiş, fıkıhla ilgilenmiş ve Mekke'de bulunduğu sırada arkadaşı Necde b. Âmir ile İbn 'Abbâs'ın derslerine devam ederek onlardan ilim tahsil etmiştir. O, sadece ilmi planda değil, siyasi ve askerî planda da düşüncelerini uygulamaya çalışmış; Ubeydullâh'ın Basra valiliği sırasında Hâricîlerle birlikte olduğu için bir süre hapsedilmiştir. Daha sonra, İbn Zübeyr ile görüşmek üzere Mekke'ye gitmiş, Basra'da çıkan karışıklıklar üzerine geri dönerek Huzistan ve Ehvâz eyaletlerinin doğusuna çekilmiştir. Bir zaman sonra da, kendisini takip eden İbn Zübeyr'in kuvvetleri tarafından sıkıştırılmış ve mağlup edilerek öldürülmüştür. (*Çeviren*).

6 Bu grup, Necde b. Âmir b. 'Abdullâh'a bağlı olarak Bahreyn ve Yemame'de ortaya çıkan ve yayılan Hâricî bir fırkadır. İlk Hâricî hareketlere katılan Necde b. Âmir, 36/656 yılında Yemame'de doğmuştur. (*Çeviren*).

7 III/IX. Yüzyıl ortalarında Siscan ve Maverâünnehir'de ortaya çıkan ve Muhammed b. Kerrâm es-Sicistânî'ye tabi olan bir mezheptir. İbn Kerrâm, Zerenc şehrine bağlı bir köyde

*Rabbiniz değil miyim? Onlar da: 'Evet' (belâ) dediler.»⁸ sözündeki "evet" (belâ) ifadesidir. Kerrâmiyye, bu sözün kıyamete kadar sussa veya dilsiz kalsa da bunu söyleyen herkeste devam edeceğini; bunun sadece dinden dönmekle (irtidât) geçersiz olabileceğini ileri sürmüştür. [Bir kimse], irtidât ettikten sonra ikinci kez *ikrar* ederse, dinden döndükten sonraki ilk ikrarı, iman olmuş olur. Dolayısıyla Kerrâmiyye, ikrarın tekrarının iman olmadığını benimseyerek münafıkların imanının aynen peygamberlerin, meleklerin ve diğer mü'minlerin imanı gibi olduğunu ileri sürmüştür. Hatta onlar, münafıkların gerçek mü'min olduklarını dahi ileri sürmüşlerdir. Gerçek mü'minin, münafıkların lideri 'Abdullah b. 'Ubeyy gibi cehennemde ebedî olarak kalmasını; küfür sözünü zor ve ikrah altında söylediği için tıpkı 'Ammâr b. Yâsir gibi gerçek kâfir olan kişinin de cennette kalmasını mümkün görmüşlerdir.*

Allah'a itaatlerin hepsini iman olarak kabul eden kimseler, Kur'an ve sünnetin lafızlarının zahiri ile delil getirmişlerdir. Şu ayet bunlardan birisidir:

«Allah, sizin imanınızı yok sayacak değildir.»⁹ Yani "Beytü'l-Makdis'e yönelerek kılmış olduğunuz namazlarınızı geçersiz kılacak değildir. Bu söz, namazın, iman olduğuna bir delildir. Birçok ayette, imanın aslının kalpte olduğuna bildiren işaretler vardır ve bunlar Kerrâmiyye'nin görüşüne aykırıdır. Zira şu ayetler de onlardandır:

"Göçebe Araplar: 'İnandık' dediler. De ki: 'Siz iman etmediniz; fakat 'teslim olduk' deyiniz; henüz iman, kalplerinize yerleşmedi."¹⁰

"Ey Peygamber! Ağızlarıyla inandık dedikleri hâlde, kalpleri inanmamış olanlardan küfürde yarışanlar seni üzmesin."¹¹

Hz. Muhammed (s.a.v.) de şöyle demiştir: «İman, sadece bir fantezi ve temenni demek değildir. O ancak, kalbe yerleşen ve amellerin onayladığı bir şeydir.»

[Kur'an'daki] şu ayet, Kerrâmiyye'nin görüşünün zıddına münafıkların mü'min olmadıklarına ilişkin bir delildir: "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir

190/805 yılında doğmuştur. Daha sonra dönemim meşhur âlimlerinden olan 'Ahmed b. Harb'den dersler almış ve ilim tahsil etmiştir. Tahirîler döneminde fikir ve görüşleri dolayısıyla Kudüs'e sürgün edilen İbn Kerrâm, burada vaz ve irşat görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra Mekke'ye giden İbn Kerrâm, Nisabur'a geri dönmüştür. Buradan da Remle'ye sürgün edilen İbn Kerrâm, 255/868 yılında vefat etmiş olup Eriha'da Hz. Zekeriyya (a.s)'ın kabrinin yanına defnedilmiştir. (Çeviren).

8 A'râf, 7/172.

9 Bakara, 2/143.

10 Hucurât, 49/14.

11 Mâ'ide, 5/41.

toplumun, Allah'a ve peygamberine düşman olanlarla dostluk ettiğini asla göremezsin."¹²

Münafıklar, Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselerle arkadaşlık/dostluk kuruyorlardı. Bu, onların mü'min olmadıklarına bir delildir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Her kim Allah'a inanırsa Allah, onun kalbini doğruya iletir."*¹³ Söz konusu bu ayette, kalbinde hidayet olmayan kimselerin Rablerine iman etmediklerine dair bir delil vardır.

Ehl-i Beyt yoluyla Hz. 'Ali'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: *«İman, kalple tanıyarak kabul, dil ile ikrar ve diğer azalarla amel etmektir.»*

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) tevatür derecesinde bildirilen bir başka hadiste: *«İman, yetmiş küsur şubedir. En üst derecesi 'Lâ ilâhe illallâh'; en alt derecesi de eziyet veren bir şeyi yoldan kaldırmaktır.»* buyrulmuştur. Bu konuyu bütün ayrıntısı ile imanla ilgili müstakil bir kitapta ortaya koyduk.¹⁴

II. İtaat ve Masiyetin Mahiyeti

Eş'arî âlimlerimiz: *«İtaat, tam tabi olmaktır.»* dediler. Kelâmcılar, itaatin mahiyeti konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Basralı Kaderiyeciler, *«İtaat, iradenin tam uyumudur ve başka birisinin isteğini yerine getiren her bir kimse ona itaat etmiş olur demişlerdir.»* Bu anlayışa göre Yaratıcı Allah Tealâ, kulunun isteğini yerine getirirse, ona itaat etmiş olur ki, Ebû 'Ali el-Cübbâ'î bunu benimsediği için bununla ilzam edilerek ümmet tarafından tekfir edilmiştir.

Eş'arî âlimlerimiz: *«İtaat emre uymaktır ve her kim başkasının emrini benimserse ona itaat etmiş olur.»* demişlerdir.

Rabbimizden istekte bulunmamız kesinlikle bir emir değildir. Bundan dolayı bizim isteğimize karşılık verse de Allah, bize itaat etmiş olmaz.

"İsyân" kavramının sözlükte iki anlamı vardır. Birincisi: *"Günah"* anlamındadır ve bu, farz olan itaatten ayrılmak demektir. İkincisi ise, *«Kendini bir şeyi yapmaktan alıkoymaktır.»*

"İsyân", itaatin karşıtıdır. İtaat verilen emre uymak olduğu gibi isyân da emre karşı gelmektir. İstersen şöyle de ifade edebilirsin: *"İsyân, yaşadığı işlemdir."*

¹² Mücâdele, 58/22.

¹³ Teğâbûn, 64/11.

¹⁴ Bu kitap, Ebû Mansûr 'Abdülkâhir el-Bağdâdî'ye ait olduğu söylenen *"el-İmân ve'l-Usûlühu"* adlı eseridir. (Çeviren).

III. İmanın Artması ve Eksilmesi

Allah'ın emirlerinin tamamına uymanın imandan olduğunu söyleyen herkes, imanda artma ve eksilmeyi kabul etmiş demektir.

İmanın sadece *ikrar* olduğunu ileri süren herkes, imanda artmayı ve eksilmeyi kabul etmemiş demektir.

İmanın kalple tasdik olduğunu söyleyen kimselere gelince onlar, imanda eksilmeyi reddetmişlerdir. İmanın artması hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Onlardan bazıları imanda artmayı reddederken bir kısmı da geçerli/mümkün görmüştür. İmanda artma olabileceğinin delilleri şu ayetlerdir:

«İnsanlar onlara: [Düşman olan] insanlar, size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun' deyince, [bu söz] onların imanını artırdı.»¹⁵

«[Mü'minler öyle kimselerdir ki], kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman, onların imanı artar.»¹⁶

«İman edenlere gelince, onların imanı artmıştır.»¹⁷,

«[Bu], onların sadece imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı.»¹⁸

«İmanlarına iman katsınlar/artırsınlar (diye).»¹⁹

«Kendilerine kitap verilmiş olanlar iyice inansın ve müminlerin imanı artsın.»²⁰

Bu altı ayet, imanın arttığını açıkça bildirmektedir. İmanda artma geçerli olunca, imanı artan kimsenin bundan önceki durumunda imanı şu anki durumundan daha eksikti demektir.

IV. İmanda İstisnanın Olabilirliği

İman konusunda Hâriciyye, Kaderiyye veya Kerrâmiyye'nin Mücessime kolunun görüşünü benimseyenlerin hepsi, yaşanan andaki iman konusunda istisnadan pek söz etmezler; ancak onlar, gelecekteki iman konusunda istisnanın var olabileceği görüşündedirler.

İmanın tasdik olduğunu söyleyen hadîs ekolü, imanda istisna olabileceği konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Onlardan bazıları imanda istisnayı benimsemektedir. Bu görüş, üstadımız *Ebû Sehl Muhammed b. Süleymân es-Sa'lûkî* ve *Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn b. Fûrek*'in tercihidir. Onlardan bir kısmı ise, bu görüşü reddetmektedir. Bu da (görüş), çağdaş âlimlerimizden bir grubunun tercihidir. Ebû

15 Âl-i İmrân, 3/173.

16 Enfâl, 8/2.

17 Tevbe, 9/124.

18 Ahzâb, 33/22.

19 Fetih, 48/4.

20 Müddesir, 74/31.

'Abdullâh b. Mücâhid, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Eş'arî ve Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî bunlar arasında yer almaktadır.

Hadîs ekolünden emirlere uymanın imandan olduğunu söyleyen her bir âlim, aynı zamanda Rabbine karşı sözünde durma anlayışını (الموافاة) da benimsemiş demektir. Bu ekol; *"İman üzere iken Rabbine karşı vefalı olan mü'mindir. Dünyada iken ortaya koyduğu imansızlık halinde Rabbine karşı vefalı olan, sonunda hiç mü'min olmadığı kesindir"* demiştir. Bu gibilerden biri: *«Biliyorum ki, imanım gerçektir. Bunun zıddı batıldır. Bu iman üzere Rabbime karşı vefalı olursam, gerçek mü'min olurum»* der. O anda mü'min olduğunu konu dışında bırakır. O andaki imanının sıhhati konusunda istisna yapmaz.

Düşüncelerini de şuna dayandırmaktadırlar: Allah Teala, kesintili imanı emretmez. Ömrün sonuna kadar devam edecek bir imanı emreder. Kişi imanını kesintiye uğrattığı zaman bilinir ki, kesintiden önce ortaya koyduğu emredilmiş olan iman değildir. Namaza durup da, namazını tamamlamadan kesintiye uğratan kişi, gerçekte namaz kılmıyordu. Ancak sahîh olarak namaz tamamlanırsa geçek namaz olur.

İbn Ebî Müleyke'den aktarıldığına göre o şöyle demiştir: *«Peygamber (s.a.v.) ahabından beş yüz kişiden fazla sahabeye yetiştim. Onlardan her biri nifaka düşmekten korkuyordu. Zira akıbetinin nasıl olacağını bilmiyordu ve endişeleniyordu.»*

V. Bir Kimsenin Taklidî İmanı

Eş'arî âlimlerimiz, delillerini bilmeksizin İslam dinin prensiplerine takliden iman eden herkesi inceleriz demişlerdir:

Eğer inanır, bununla birlikte inandığı şeyde bir şüphesi bulunur ve onda imanını bozan şüphenin bulunmasından dolayı iman etmediğini söylerse o kişi, Allah'a inanan ve O'na itaat eden değil; tam aksine kâfirdir. Eğer delilini bilmeyerek hakka inanır ve bununla birlikte inancını bozan bir şüphenin de olmadığına itikat ederse, o kişi hususunda Eş'arî âlimlerimiz görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Onlardan bazıları şöyle demiştir: O kişi mü'mindir ve ona İslâm hükmünün uygulanması gerekir. O kişi, dinin kurallarının delillerini bilmeye götürülen akıl yürütmeyi (nazar ve istidlâl) terk etmek suretiyle âsi (isyankâr) olmuşsa da, inancı ve diğer kulluk görevlerini yerine getirmesi nedeniyle Allah'a itaat edendir. Eğer bu şekilde ölürse, onun için şefaât ve Allah'ın merhametiyle günahının bağışlanmasını ümit ederiz. Eğer günahından dolayı cezalandırılırsa, onun cezası ebedî olmaz ve Allah'ın takdiri ve ikrâmı sayesinde onun konumu cennettir.

Bu, eş-Şâfi'î, el-Mâlikî, el-Evzâ'î, es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve Zahirîler'in görüşüdür. 'Abdullâh b. Sa'îd, Hâris el-Muhâsibî, 'Abdü'l-'Azîz el-Mekkî, Hüseyin b. el-Fazl el-Becelî, Ebû 'Abdullâh el-Kerâbisî ve Ebû el-'Abbâs el-Kalânîsî gibi ilk hadîsçi kelâmcılar da bu görüştedir. Biz (el-Bağdâdî) de, bu görüşteyiz.

Onlardan (Eş'arîler) bazıları da şöyle demiştir: Hakka inanan, inancı sebebiyle küfürden çıkmıştır. Çünkü tevhit inancı ile peygamberlere iman, küfre zıttır ve bir arada olmazlar. Ancak o kişi, âlemin ebedi değil de, hâdis olduğu gerçeğini ve yaratıcısının bir olduğunu, hatta okuma ve değerlendirmede yeterli olup olmamasına bakılmaksızın bazı delillerle peygamberliği kabul etmedikçe mü'min vasfına layık olmaz.

Bu, *Ebu'l-Hasan el-Eş'arî*'nin tercihidir. O, Hakk'a taklitle inanan kimseyi mutlak olarak mü'min diye isimlendirmese de ona göre o kimse, müşrik ya da kâfir değildir. Onun benimsediği ilkenin ulaştıracağı sonuç, o kimsenin müşrik ya da kâfir olmaması sebebiyle bağışlanmasının mümkün olmasını gerektirmektedir.

Mu'tezile ise bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür:

Onlardan Allah'ı, kitaplarını ve peygamberlerini bilmek iman için zorunludur iddiasında olanlar, Hakk'a kesin olarak inanan kişinin imanına "fısk" bulaştırmaması durumunda mü'min olduğunu kabul etmişlerdir. İmanına "fısk" bulaştırırsa ne mü'mindir ne kâfirdir; o kişi fâsıktır. Şayet Hakk'a kesin iman etmezse, (mü'min olmadığından) mükellef de değildir.

Mu'tezile'den şöyle diyenler görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Allah'ı, kitaplarını ve peygamberlerini bilmek, ancak akıl yürütme yoluyla (nazar ve istidlâl) elde edilir.

Taklidî olarak Hakk'a inanan kimse hakkında onlardan bazıları da şöyle demiştir: Taklidî olarak hakka inanan kişi, akıl yürütmeyi (nazar ve istidlâl) terk etmesi nedeniyle fâsıktır. Onlara göre fâsık, ne mü'mindir ne de kâfirdir. Onlardan bir kısmı da, taklidî olarak hakka inanan kimsenin kâfir olduğunu; bazı farzları (dinen kesinlikle yapılması gerekenleri) terk etmesi nedeniyle de küfründen dolayı tövbesinin geçerli olamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Ebû Hâşim: Şayet kâfir, İslâm dininin bütün prensiplerine inansa ve Ebû Hâşim'in bütün yöntemlerini kabul etse; hatta bu esasların hepsinin delilini bilse de, ilahî adalet ve tevhit esaslarından sadece bir tanesinin delilini bilmemesi hâlinde, ona göre bu kişi ve onu taklit edenlerin hepsi kâfirdir. Ebu Haşim, her ne kadar yöntemlerinde yanlış olsa da, bize göre bu konuda doğru söylemektedir.

VI. Çocukların İmanı ve İman Etme Zamanı

[Çocukların] iman etmelerinin farz oluş zamanı konusunda görüş ayrılığına düştüler:

[Mu'tezîle], imanın farz oluş zamanı konusunda görüş ayrılığına düşmüştür: Mu'tezîle'den bilgilerin kazanılmış (kesbî) olduğunu söyleyenler, imanın farz oluş zamanının, imanın bizzat kendisinden kabul edildiği bir zamanda gerçekleşebileceğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla imanı kabul olunan herkesin, iman etmesi farzdır. Bu ise aklın da tam olduğu, kendisini doğrudan iman esaslarını tanımaya götüren akıl yürütmenin kabul edildiği bir zaman dilimidir. Bu hususta akıl baliğ olmak şart değildir.

İbrahim en-Nazzâm, el-İskâfî ve Ca'fer b. Harb şöyle demişlerdir: «*Kendini ve kendi dışındaki her şeyi algılayan kimsenin kendisini ve kainatı yaratanın varlığını kabul etmesi, Allah'ın akıllı olarak yarattığı her kişi üzerine farzdır.*»

Sonra onun, “*Yaratıcısı bir cisim midir yoksa değil midir?*”, “*Görülmesi mümkün müdür yoksa değil midir?*”, “*Bir benzeri var mıdır yoksa yok mudur?*” ya da “*Yarattıklarını herhangi bir menfaatten dolayı yaratmış mı yoksa yaratmamış mı?*” biçimindeki sorular aklına gelirse, o kişiye doğrudan akıl yürütme gerekir. “*İsyan ettiğinde Yaratıcısı onu cezalandırır mı yoksa cezalandırmaz mı?*” veya “*Kendisine azabı devamlı olur mu yoksa olmaz mı?*” biçiminde bir soru aklına gelirse, o kişiye de bunları mümkün görmesi ve Allah hakkında kesin konuşmaması gerekir.

Ca'fer b. Mübeşşir, tüm bu konularda “*va'id*” konusu hariç, en-Nazzâm'ın görüşüne benzer/yakın bir görüş ortaya koymuştur. O, Rabbine âsi olan ve Allah'ı tanımayan mütefekkirin cezasının ebedî olacağını bilmesini gerekli görmüştür. Hatta o, “*va'id*”in devamlı oluşunun akıl ile bilindiğini de ileri sürmüştür. *Bişr b. el-Mu'temir*, herhangi bir uyarıcı (hâtır) olmaksızın akıllı kişiye Allah'ı bilme (ma'rifet) ve imanın gerekli olduğunu söylemiştir. Ancak o, bilgiyi elde etme konusunda kuramsal düşünce ve akıl yürütmeyi farz olarak görmüştür.

Ebu'l-'Abbâs, el-Kalânîsî ve ona tabi olan Eş'ariler, akıllı kişiye aklî bilgilerin yine akıl yönünden farz olduğunu ifade etmişlerdir.

Şeyhimiz *Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, Dırâr b. 'Amr ve Bişr b. Gıyâs*, iman ve Allah'ı bilmenin geçerli olduğu zamanın, aklın kemale erdiği zaman olduğunu söylemişlerdir. Yani her ikisinin de farz oluş zamanı, akıl ile ergenliğin birleştiği zamandır. Bir şey, ancak “*şer'î şerîf*” tarafından farz kılınır.

Kerrâmiyye, ilk yaratılış (*zerr-i evvel*) sırasında herkeste imanın bulunduğunu ileri sürmüştür. Sonra onlar, kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Onlardan *el-Esram* diye bilinen birisi, o günde zürriyetin imanı

sorumlu olmadığını iddia etmiştir. Hiç kuşkusuz onlara tevâhidten sorulsa itaat olarak değil de, ancak iman olarak cevap verirler. Onların çoğunluğu sorumlu olduklarını söylemişlerdir. Onların cevabı da, itaat olmuştur.

Cevap olarak onlara şöyle deriz: Eğer onlar iman üzere doğmuş olsalardı müslümanların, müşriklerin çocuklarına köle muamelesi yapmaları doğru olmazdı. Çünkü onların çocukları, ilk imandan sonra şirklerini açıkça ortaya koymamıştır. Bu itibarla imanla mükellefiyetin akıl ve ergenliğe bağlandığının delili, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözüdür: «*Ergenliğe varıncaya kadar çocuktan, ayılıncaya kadar mecnundan ve uyanıncaya kadar da uyuyandan sorumluluk kaldırılmıştır.*»²¹

Çocukların imanı konusundaki tartışma, aşağıda değineceğimiz bazı farklılıklara dayanmaktadır:

Kerrâmiyye'ye göre çocuklar, ister mü'min isterse de kâfir olarak doğmuş olsunlar, ilk yaratılış esnasında geçmiş olan ikrarlarıyla mü'min olarak doğmuşlardır. [Şu halde], onlardan birisi akıl baliğ olur da iman etmezse, onun durumuna bakılır: Eğer onun anne-babası kâfir ise, onun da küfrüne kani olunur. Yok eğer, onun anne-babası veya onlardan her biri mü'min ise, o [çocuk] dinden dönmüş kabul edilir (mürted).

Bu durumda onlara şöyle deriz: Bu değerlendirmeye göre, anne-babası kâfir olan bir çocuk mü'min olup ergenliğe erişmeden önce ölse, tıpkı mü'minlerin çocuklarına yapıldığı gibi müslümanların kabristanlığına defnedilmesi, onun yıkanması ve namazının da kılınması gerekir. Hatta onun malı, kâfirlerin değil, müslümanların olması gerekir. Aynı şekilde, ergenliğe erişse ve anne-babasının dinini seçmiş olsa, dinden dönmüş olması dolayısıyla öldürülmesi ve kendisinden cizyenin kabul edilmemesi gerekir. [Diğer taraftan], Kaderiyye'den *el-Geylâniyye*, âlemin sonradan yaratılışını (hudûs) ve âlemin yaratıcısının bir olan Allah olduğunu kesin olarak bilip bunu ve Allah katından gelen Kitabı ikrar eden bir çocuğun mü'min olduğunu; bunun zıddına inanan ve bunun zıddını kabul eden bir çocuğun da kâfir olduğunu ileri sürmüştür.

Mu'tezile'den geriye kalanlar, çocuğun akli olgunlaşmadan önce ne mü'min ne de kâfir olduğunu; ancak bu durumda ölürse, doğrudan cennete gideceğini söylemişlerdir. Diğer yandan onlar, çocuğun aklının ergenliğe erişmeden önce olgunlaşması hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Onlardan birisi, onun kendisini bildikten sonra ilahî adalet ve tevâhid bilgilerinin tamamına ve kendisini bilmesinin ikinci durumunda da aklen sorumlu olduğu her şeyi yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kendisini bilme-

21 Bu hadîsin kaynağı hakkında bkz.: İbn Mâce, *es-Sünen*, *Kitâbu't-Talak*, hadîs no: 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. I, s. 116, 140, 155.

sinin ikinci halinde eğer bunları yerine getirmezse, Allah'a düşman bir kâfir olur. Ancak "şer'î şerîf" yoluyla bilinen konularda, onun özrünü ortadan kaldıran birtakım haberleri işitmiş olmasının ikinci durumunda ise, doğrudan bildiği konuları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu görüş, *Ebu'l-Huzeyl el-Allâf*'ın görüşüdür. (Onlardan) *Bişr b. el-Mu'temir*, ikinci durumun fikir ve itibar durumu olduğunu ve bunun, onun üzerinde üçüncü durumda farz olduğunu beyan etmiştir. *el-İşkâfi*, *Ca'fer b. Harb* ve *Ca'fer b. Mübeşşir*, bu konuda akıl yürütmeye imkân verecek kadar bir mühlet takdir etmişlerdir.

Eş'arî âlimlerimiz anlayışına göre, ergenliğe erişmeksizin ve akli olgunlaşmaksızın çocuğa hiçbir şey farz değildir. Müşriklerin çocuklarından birisi, eğer İslâm sözünü ikrar eder ve bunun üzerine de ölürse, *Ebû Hanîfe*, bu çocuğun müslüman olarak öldüğünü ifade etmiştir. Arkadaşlarımız ise, onun durumunun Allah'a kaldığını söylemişlerdir. Ancak biz onu, müslümanların kabristanlığına defneder ve dinden döndürmemeleri için o çocukla anne-babası arasına gireriz; ancak malını anne-babasına bırakırız. Eğer o, ergenliğe erişip anne-babasının dinini seçerek ölmezse, biz onu dinden dönmüş olarak kabul etmeyiz; ancak *Ebû Hanîfe* onu dinden dönmüş olarak kabul eder.

Fıkıhçılar, müslümanların çocuklarından herhangi birisinin, dinden dönüş (riddet) sözünü açıkça beyan etmiş olsa bile onun dinden dönmediği hususunda görüş birliğine varmışlardır (icmâ). Bunun üzerine ölse, müslüman olan anne-babası ona mirasçı olur ve müslümanların kabristanlığına defnedilir. [Öte yandan] onlar, anne-babası kâfir olup sonradan onlardan birisinin müslüman olması durumundaki bir çocuk hakkında ise görüş ayrılığına düştüler: Arkadaşlarımız, onlardan birisinin müslüman olmasıyla o çocuğun da müslüman olduğunu söylemişlerdir. Zira İmâm eş-Şâfi'î ve Ebû Hanîfe de bu kanaattedir. İmâm Mâlik de, tıpkı nesebinde babasına nispet edildiği gibi, bu konuda da babasının görüşüne itibar etmiştir.

VII. Müşriklerin Ölen Çocuklarının Durumu

Bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Kerrâmiyye, ilk yaratılış sırasındaki «*evet*» (belâ) sözlerinden dolayı bütün çocukların mü'min olduklarını ileri sürmüştür. Onlardan ergenliğe erişmeden önce ölenler, geçmiş imanları sebebiyle cennete girerler. Hâricîler'den *el-Ezârika*, müşriklerin çocuklarının müşrik olduğunu ve onların babalarıyla birlikte cehennemde kalacağını savunmuştur. İslâm ümmetinden kendi karşıtlarının çocuklarının da aynı durumda olduğunu ifade ettiler. Dolayısıyla da, kendilerine uyanların çocuklarının öldüklerinde cennete gideceklerini belirtmişlerdir.

Onlar, anne-babası müşrik iken daha sonradan müslüman olan ve kendilerine tâbi olanların ölmüş olan çocukları hakkında görüş ayrılığı yaşamışlardır. Onlardan bazıları, bu çocukların âhirette anne-babalarıyla birlikte olacaklarını beyan ettiler. Diğer bazıları da, âhirette bu çocukların hükmünün, anne-babaları müşrikken öldükleri için aynen müşriklerin hükmü gibi olacağını söylemişlerdir.

'*Acâride*'den bir grup, çocuklar hakkında ergenliğe erişmeden önce zimetleri beraat üzeredir, yani zorunlu olarak temizdir ve bu sorumlu tutulmalarını gerektirir demişlerdir. Nitekim çocuk öldüğünde, bu beraat üzerine ölmüştür. Onlardan *Salıyye*, kendilerine tâbi olanların çocukları hakkında böyle demiştir. '*Acâride*'den başka bir topluluk ise, çocukların ergenliğe erişmeden önce iman, küfür, yönetime bağlılık ve yönetime düşmanlık hükümlerinin bulunmadığını söylemiştir. Onlar, öldükleri zaman çocukları cennete ya da cehenneme koymama hususunda kedilerini konuşmamakla yükümlü kılmışlardır.

Râfizîler'den *Şeytâniyye* (Sultâniyye) grubuna göre kulun, Allah'ı bilmesi, peygamberleri ve kitapları tanınması zorunludur ve kul bunları ikrar etmekle mükelleftir. [Onlar] Allah'ı ve İslâm dininin temel öğretilerini ikrar eden çocuğun mü'min olduğunu; bunları ikrar etmeden ölen çocuğun ne mü'min ne de kâfir olduğunu ve asla azaba müstahak olmadığını söylemiştir.

Ebû Mâlik el-Hadramî, Rabbini bilip O'nu ikrar ettikten sonra ölen çocuğun mü'min olarak; Rabbini bilip O'nu ikrar etmeyen çocuğun ise, küfür azabına müstahak bir kâfir olarak öldüğünü ifade etmiştir. Eğer çocuk Allah'ı bilmez ve ikrar da etmezse, o, ne mü'mindir ne de kâfirdir. Diğer yandan o, Rabbini tanımaksızın ikrar eden çocuğun müslüman olduğunu; ancak mü'min olmadığını söylemiştir.

Mu'tezile, çocukken ölenin cennette olduğu biçimindeki görüşlerini insanlar arasında yaymıştır. Fakat onlar, bu konuda kendi arkadaşlarından «*dinî bilgilerin, çocuğun kendi kazançları olduğunu ve aklî olgunluğa eriştiği zaman aklî bilgilerin tamamının ona farz olduğunu, üstelik dinî açıdan gerekli olan bilgiye yönelip onları elde etmeden önce ölürse, cehennemde ebedî kalmayı hak etmiş bir kâfir olarak öldüğünü*» dile getirenlerle ters düşmektedirler. Onlardan birisi, söz konusu bu bilginin kendisini bilmesinin ikinci durumunda o çocuğa farz olduğunu ifade etmiştir ki bu, *Ebu'l-Huzeyl el-'Allâf*'ın görüşüdür. Yine onlardan *Bişr b. el-Mu'temir*, söz konusu bu bilginin kendisini bilmesinin üçüncü durumunda o çocuğa farz olduğunu dile getirmiştir. Onlardan diğer bir kısmı da, bu konuda kuramsal düşünme ve akıl yürütmeye imkân sağlayacak bir süreyi dikkate almıştır. Bunların tamamı, bu süre bitip akıl yürütmediği zaman, ergenlik çağına ulaşmamış ve müslüman bilginlere göre er-

gen kabul edilen yaşa gelmemiş olsa da, o çocuğun cehennemde ebedî olarak kalmaya müstahak olduğunu söylemişlerdir. [Dolayısıyla] bu, cumhurun (ümme) anlayışına göre onların «şüphesiz ki, çocuklar cennettedir» biçimindeki görüşlerinin tutarsız olduğunu göstermektedir.

Ehl-i Sünnet, mü'minlerin çocuklarından küçük yaşta ölmüş olanlar ile deli ve buna benzer şekilde ölenlerinin, cennette mü'minlerle birlikte oldukları konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bunların dışındaki müşrik çocukları hakkında haberler değişik olduğu için bu hususta tevakkuf ettiler. Bu çocuklar hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v.): «*İstersen sana, onların cehennemdeki iniltilerini işittiririm.*»²² sözü rivayet olunmuştur. Başka bir haberde de onların, cennet ehlinin hizmet elçileri oldukları aktarılmıştır. *İbn 'Abbâs'*tan rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir: “*Onlar için cehennem tutuşturulur ve oraya girmeleri emredilir. Oraya giren ve kendisine cehennemden herhangi bir şeyin zarar vermediği çocuk oradan cennete gider.*” Büyük bir ihtimalle bunlar, cennet ehlinin hizmetçileri oldukları rivayet edilenlerdir. Bu itibarla, Rabbine asi olup oraya uğramadan cehenneme giren kimseler, büyük bir olasılıkla cehennemde inlemiş oldukları rivayet edilenlerdir.

İnsanların kesilmiş organları hakkında görüş ayrılığı vardır: Arkadaşlarımız, [kesilen] bu organların âhirette sahiplerine iade edileceğini söylemişlerdir.

Kaderiyye, bu konuda ihtilâf etmiştir: Onlardan, *'Abbâd b. Süleymân* da bizimle aynı fikirdedir. Onlardan birisi şöyle demiştir: Mü'minin, imanından önce küfür halindeyken kesilen eli, -o kişi elinin kesilmesinden sonra mü'min olsa da- kâfir olarak ölen kişi içindir. Şu halde el, ortaya konan duruma bir bedel olarak kabul edilir. Eğer o, bu konudaki bedel hususunda ittifak etmezse, onun kesilen eli mü'min olarak sahip olduğu el kabul edilir. Sonradan mü'minin cismindeki artışı inkâr ederse, bu onun için üçüncü bir el olmaksızın bedeninde bir artışla ve mü'min olarak ölmüş olur. Aynı şekilde kâfirin kesilen eli, sonradan o müslüman olsa bile küfrü üzere öldüğü kâfirin cismine/bedenine bir artış olarak kabul edilir. Bu, *el-Ka'bî'nin* görüşüdür ve onun görüşü kendisini çok gülünç bir duruma düşürmüştür.

Ebû 'Ali el-Cübbâ'î'nin oğlu *Ebû Hâşim*, bu elin aynısının iade edilmesinin ya da diğer bedellerinin câiz olduğunu söylemiştir. Çünkü onun (elin) tamamına itibar edilmez. Vacip olan, onun dışında canlı olmayan bir miktarın iade edilmesidir. *Kerrâmiyye'*den *el-Mâzinî* diye bilinen birisi de aynı görüştedir. *Kerrâmiyye'*den bir kısmı, asıl bünyesinin iade edilmesinin vacip olduğunu ifade etmişlerdir. Artış, bunu engelleyici bir neden yok ise, ilk babtan iade edilir. Eğer başka bir hayvanın cismine karışıp ondan bir parça ol-

22 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. VI, s. 208.

ması gibi engelleyici bir neden varsa, onların ikisinden birinde veya onların her birisinde iade edilmesi mümkündür. Kerrâmiyye'nin bu grubu, asıl bünye ile [esasinda] ilk yaratılış sırasında «*evet*» sözünü söyleyen kısmı kastetmiştir. Bu bidatin aktarılması fasit bir anlayış olduğu için karşı delillerle çürütmeği değmez.

VIII. Kendisine İslâm Daveti Ulaşmayan Kimsenin Durumu

Bu meseledeki söz (tartışma) Alah'ı, kitaplarını ve peygamberlerini tanımanın aklen farz olduğu hususundaki görüş ayrılığına dayanmaktadır:

Bu bilgilerin aklen zorunlu olduğunu iddia edenler, kendisine İslâm daveti ulaşmayan kimse hakkında şöyle demişlerdir: Şayet o, Rabbinin birliğini, sıfatlarını, adaletini ve hikmetini zorunlu olarak biliyorsa, onun hükmü müslümanların hükmü gibidir. O, peygamberlik ve şeriatın hükümlerini bilmemekte mazur sayılır. Eğer o, Yaraticının birliğini ve adaletini zorunlu olarak aklıyla bilmekle mükellef değilse, o bundan sorumlu olmaz ve onun için âhirette mükafat ve ceza yoktur.

Allah'ın birliğini, ilahî adaleti ve kitapları akılla bilmenin kesbî ve zorunlu olduğuna kail olanlar, kendisine davet ulaşmayan kimseler hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Bu gruptan Mu'tezîle, akli olgunluğa erişmiş, ilahî adalet ve tevhîdde hak olan Allah'a inanan kimselerin peygamberleri ve şeriatlarını bilmemelelerinde mazur olduklarını ileri sürmüşlerdir. Onlardan yani kendilerine davet ulaşmayanlardan hakka inanmaktan sapan kişi, cezaya müstahak olmuş bir inkârcıdır.

Eş'ari âlimlerimiz, bütün farzlar, şeriatın farz kılmasıyla bilindiğini söylemişlerdir. Onlar, herhangi bir engel arkasında ya da yeryüzünün en ücre bir tarafında bulunup kendisine İslâm daveti ulaşmayan kimse hakkında şöyle demişlerdir: Bu konuda bakılır; şayet o kimse, ilahî adalet ve Allahın birliği hususunda hak olan Allah'a inanır da şeriatın hükümlerini ve elçileri bilmezse, onun hükmü müslümanların hükmü gibidir. Zira o, bilmediği hükümlerden dolayı mazur sayılır. Çünkü kendisine bu konuda bir delil getirilmemiştir. Onlardan dinsizliği, inkârı ve ilahî gücün olmadığını benimseyenler, bu inançları dolayısıyla kâfirdirler. Şayet kendilerine bazı nebilerin daveti ulaştığı halde inanmamışlarsa, ebediyen cezaya müstahak olmuş olurlar. Eğer ona herhangi bir şeriatın daveti ulaşmamışsa, sorumlu olmaz ve âhirette onun için sevap ve ceza da yoktur. Âhirette onun için herhangi bir azap olmadığı halde eğer Allah ona azap ederse, bu (durum) Allah'tan bir adalettir. Öyle ki, herhangi bir cezaları olmadığı halde dünyada çocuklara ve hayvanlara acı verilmesi, Allah Teâlâ'nın bir adaletidir. İtaat karşılığı

bir sevabı olmadığı halde şayet Allah onları âhirette nimetlendirirse, bu Allah'ın bir lütfudur. Nitekim itaat karşılığı herhangi bir sevapları olmadığı halde, müslümanların çocuklarını cennete sokması yine Allah'tan bir lütuftur.

Kendisine İslâm daveti ulaşmayan kimse, ne küfre ne de tevhîde inanıyorsa, [o kimse] ne mü'mindir ne de kâfirdir. Allah, dilerse adaleti gereği o kimseye azap eder ya da bir lütfu gereği o kimseyi nimetlendirir.

Bir kişi, başka birisiyle karşılaştığında ona (İslâm) davetini ulaştırıp buna delil getirmediği, o kişiyi öldüremez. Buna rağmen öldürürse Hanefî fakihleri, o kişiye diyetin gerekmediğini söylemiştir. *İmâm eş-Şâfi'î* ise, o kişiye kefaretle birlikte diyeti gerekli görmüştür. Eğer o kişi, zimmet ehlinin şeriatından ise, onun diyeti zimmînin diyeti gibidir. O kişi, herhangi bir şeriat üzere değil ise, onun diyetinin müslümanın diyeti gibi olduğu ifade edilmiştir. Bunda diyetin en azının gerekli olduğu söylenmiştir. Bu da, *İmâm eş-Şâfi'î* ve Şâfi'î fakihlerinin görüşüne göre Mecûsî'nin diyetidir.

IX. İmanı Kesin Olanlar

Eş'arî âlimlerimiz, meleklerin ve nebilerin imanının kesin olduğunda ve onlardan her birisinin Rablerinin kendilerine vermiş olduğu bir imanla mühürlü olduklarında hatta tebdil, küfür ve nifaktan korunmuş olduklarında görüş birliğine varmışlardır (icmâ). Onlar Hârût ve Mârût hakkında şöyle demişlerdir: Onlar iki melektir ve günahlarından ötürü tövbe etmişlerdir. Allah izin verirse onlar, saadete erişeceklerdir. Onların, Bâbil'den iki kuvvetli adam olduklarını ileri sürenlerin görüşünü geçersiz kılmışlardır. Çünkü onlar, Kur'ân'da iki melek olarak zikredilmişlerdir.

Eş'arîler, Rıdvân biatından on kişinin hepsinin cennet ehlinden olduğunu söylediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Bedir'i müşahede edenlerin hepsi de aynı şekildedir. [Diğer yandan], yaralanma açısından dolayı kendisini öldüren *Kazmân* isimdeki bir adam hariç Uhûd Gazvesi'ne katılanların da hepsi cennettedir. Aynı şekilde, Hudeybiye gününde (siyahı beyazından fazla olan) bir deve üzerindeki adam dışında, Hz. Peygamber ile beraber olanlar da, yine cennet ehlindedir. Çünkü Hz. Peygamber, o kişiyi cennet ehlinden istisna tutmuştur.

Dediler ki: Bu ümmetten yetmiş bin kişi hesaba çekilmeden cennete gidecektir. Bunlardan her birisi, yetmiş bin kişiye şefaate edecektir ve *Ukkâşe b. Mihsan* da onlardan biridir. Yine onlar, *Üveys el-Karanî'*nin (r.a.) hakkında tâbiûnun en hayırlısı olduğuna dair haber varid olduğu için onun cennet ehlinden olduğunu söylemişlerdir. Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyundan olan çocukların cennette olduklarını ifade etmişler-

dir. Yine *Muhammed b. Ali el-Bâkır, Câbir'* den ona Hz. Peygamber'in selamını ulaştırın bir haber rivayet edildiği için aynı şekilde cennettir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in hanımlarının tamamı haberde varid olduğu biçimiyle cennettirler.

Sahabe, tâbiûn ve onlardan sonraki *İmâm Mâlik, İmâm eş-Şâfi'î, İmâm el-Evzâ'î, İmâm es-Sevrî* ve *Ebû Hanîfe* gibi helal ve haram hususunda fetvaların merkezi olan imamlar ile şer'î hükümlerin beyanında bütün gücü ile çalışan ve mezheb içtihatlarına Hâricî, Râfizî, Kaderiyye, Cehmiyye, Neccâriyye ve Mücessimeci Müşebbihe'nin bidatlarını sokmayan ve dinî hükümlerde derinleşen diğer kimselerin tamamının, dostluklarında ümmetin görüş birliği içerisinde olmalarından ve başkalarını fâsık saymayı terk etmelerinden dolayı onların iman ehlinen olduklarını ittifakla söylemişlerdir.

[Onlar] bu görüş birliği ile *Ehl-i Hevâ'* nun değil, Ehl-i Sünnet'in görüş birliğini kastetmişlerdir. Çünkü *Ehl-i Hevâ'* dan bazıları, Hz. Peygamber'den sonra Hz. 'Alî'ye biatı terk ettikleri için bütün sahabeyi tekfir ettikleri gibi kendileriyle birlikte savaşmadığı için de Hz. 'Alî'yi tekfir etmişlerdir. Nitekim *Kâmiliyye*, bu görüştedir. Onlardan bazıları, Ehl-i Sünnet'i ve diğer muhaliflerini tekfir etmişlerdir. Bundan sonra bu hususu tespitte çalışacağız.

Biz, müslümanların avamı ile onlardan hiçbir bidatı bilmeyen kimse hakkında, zahirî imanlarına istinat ederek onların hükmünün mü'minlerin hükmü gibi olduğunu söyledik. Onun işinin akıbetini Allah daha iyi bilir. İşinin akıbetini bilmediğimiz her kimsenin imanı konusunda asla genel bir hüküm vermeyiz. Bunu, Allah daha iyi bilir.

X. Küfre Delalet Eden Fiiller

Eş'arî âlimlerimiz, «herhangi bir zorunluluk ve korku olmaksızın domuz eti yiyenin, zorlama olmaksızın müslümanların beldelerinde kâfirlerin elbiselerini giyen, güneşe ya da puta yahut da küfür alametlerinden bunların yerine geçen şeylere secde eden; kendisinde küfür bulunmasa bile bu şeylerden birisini yapan kimselere, açıkça küfürlerini bilmesek de küfür ehlinin hükümlerini icra ederiz» demişlerdir. Namazı terk eden kimse, onun terkinin caiz olduğunu görerek bunu yaparsa kâfir olmuş olur. Şayet namazı tembellikten ötürü terk ederse, bu hususta görüş ayrılığı vardır: 'Ahmed b. Hanbel, bu kimsenin kâfir olduğunu söylemiştir. İmâm eş-Şâfi'î (r.a.), ona namazın doğrudan emredileceğini; kılmazsa mutlaka öldürüleceğini ve kâfir olmadığı için de [cenaze] namazının kılınabileceğini söylemiştir. Ebû Hanîfe, o kişinin namaz kılincaya kadar terbiye edileceğini; fakat asla öldürülmeyeceğini söylemiştir. Daha önce de beyan ettiğimiz gibi Kaderiyye, o kişinin ne mü'min ne de kâfir olduğunu söylemiştir.

XI. Peygamberlikten Önce Peygamberlerin Dinleri

Eş'arî âlimlerimiz, her peygamberin peygamberlikten önce ya aklî delillerin hükmüyle ya da kendisinden önceki nebinin diniyle Rabbine inandığını ve O'nun birliğini bildiğini söylemişlerdir. [Onlar], bizim Peygamberimiz'in (s.a.v.), kendisine vahiy gelmeden önce Hz. İbrâhîm'in (a.s.) dininden olduğunu söylemişlerdir. Bu, aklî olarak mümkündür; ancak bu hususta bir haber varid olmamıştır. *Kerrâmiyye* ise Hz. Peygamber'in, Hz. İsa'nın şeriatı üzerine olduğunu ileri sürmüştür. Bu da aklî olarak mümkündür; ancak [dediğimiz gibi] bu konuda herhangi bir haber varid olmamıştır.

XII. İbadet ve İtaatleri Geçerli Olanlar ve Olmayanlar

Âlemin sonradan yaratıldığını yaratıcının birliğini, sıfatlarını, adaletini, hikmetini, peygamberliğin koşullarını ve şeriatın temel esaslarını bilen herkesin, Allah Tealâ'ya itaat etmesi geçerlidir ve makbuldür. Bu esasları ya da bunlardan bir kısmını bilmeyen kimsenin, birisi hariç Allah Tealâ'ya itaat etmesi geçerli olmaz. O da Allah Tealâ'yı bilmeye götüren kuramsal inceleme ve akıl yürütme ile gerçekleşmektedir. Şüphesiz bu itaat, O'nu bilmeden önce akıl yürütmeyle sorumlu olan kimseden kaynaklanan bir şeydir ve o vahiyden önce bununla emredilmiştir. *Ebu'l-Huzeyl el-'Allâf*, Allah Tealâ'yı bilmemekle birlikte kâfirlerden birçok itaatin meydana gelmesini mümkün görmüştür.

Eş'arî âlimlerimiz, muhaliflerimizden *Kaderiyye*, *Hâriciyye*, *Râfiziyye*, *Cehmiyye*, *Neccâriyye* ve *Cismiyye* (ya da *Mücessime*)'den hiç birisinin, Allah Tealâ'ya olan itaatlerinin geçerli olmadığını ifade etmişlerdir. Zira onlar, bizce ilah olmayan bir mabuda itaate yönelmektedirler. [Diğer taraftan], itaatin iradeye uygun olduğunu ileri süren *el-Cübbâ'î'ye*: «*Senin muhaliflerinden Allah Tealâ'nın irade ettiği birçok şeyin meydana gelmesi, muhaliflerinin de Allah Tealâ'ya itaatkâr olmalarını gerektirmektedir. Bizler, itaatlerin emre uygun olduğunu söylemekteyiz. Bize göre, senin ve Ehl-i Hevâ'nın eylemlerinden hiç birisi, Allah Tealâ'nın emrettiği biçimiyle O'nun emirlerine kesinlikle uygun değildir. Bu nedenle, hiç biriniz Allah Tealâ'ya itaatkâr değilsiniz*» dedik.

XIII. İtaat ve İsyanın Kısımları

Bize göre itaatler bölümlere ayrılmaktadır: [Söyle ki],

i. Bu bölümlerin en değerlisi, itaatkârın kendisiyle Allah katında mü'min olduğu bölümdür. Eğer o kişi bu inanç üzere ölürse, onun akıbeti cennettir. Bu da, Allah'ın adaletine, bir olduğuna, O'nun cennetle va'dini ve azapla tehdidini, peygamberlik ve kerametlere dair dinin esaslarını ve İslâm şeria-

tının rükünlerini tanıyarak ve kalben inanarak bilmektir. Bu bilgi ile o kimse küfürden çıkmış olur.

ii. İkinci bölüm, zikrettiğimiz şeyi bir defada diliyle açığa vurmaktır. Bununla o kimse, cizyeden, öldürülmekten, esir ve köle olmaktan kurtulmuş olur. [Öte yandan], o kimsenin nikâhı, kestiği, mirası, müslüman kabristanlığına defni, cenaze namazının kılınması ve onun arkasında namaz kılınması helal olmuş olur.

iii. Üçüncü bölüm, farzları yerine getirmek ve büyük günahlardan kaçınmaktır. Bu sayede o kimse, cehenneme girmekten kurtulmuş olur ve şahitliği de geçerli olmuş olur.

iv. Dördüncü bölüm ise, nafile ibadetleri artırmaktır. Bu sayede, Allah katındaki makamı ve ona olan imanı/samimiyeti artmış olur.

Aynı şekilde masiyetlerin de bölümleri vardır: [Şöyle ki],

i. Birinci bölüm, mutlaka küfrün olduğu bölümdür. [Açıkçası] kalbi, itaatlerin birinci bölümündeki zıt şeylere bağlamak veya bu konularda ve onların bir kısmında tereddüde düşmek bu bölüm içindedir. Bu şekilde ölen kimse, ebediyen cehennemde kalır.

ii. İkinci bölüm, büyük günahları işlemek ya da herhangi bir özürlü olmaksızın farzları terk etmek gibi olan şeylerdir. Bu, Allah'a isyandır ve bu yolla şahitlik de düşmektedir. Hiç kuşkusuz bunda haddi, kisası ve taziri gerekli kılan hususlar vardır. Bununla birlikte o, eğer o kişide itaatlerin birinci bölümü bulunuyorsa, Hâricîler'in kâfir ve Kaderiyye'nin ne mü'min ne de kâfir oldukları görüşünün aksine, [o kişi] mü'mindir. Allah Teala, azap etmekten onu bağışlayabilir. Şayet ona bir azap edeceksen de, bu azap sonsuzca olmaz. Onun durumunun varacağı nokta ise, Allah'ın lütfu ve rahmetiyle cennettir.

iii. Üçüncü bölüm ise, bazı kelâmcıların küçük günahlar diye isimlendirdiği konuları kapsamaktadır. Bunda, kesin farzların terki ve haddi gerektiren hususların irtikab edilmesi söz konusu değildir. Arkadaşlarımız, buna hiçbir şekilde küçük günah ismini vermezler. Bu meyanda işin durumu, Allah Teala'ya havale edilir ve O, bu konuda dilediğini yapar.

XIV. İmanın Şartı ve Öncülleri

Bize göre Allah'ın bir oluşu (tevhîd), ilahî hikmet ve adalet, nübüvvet ve risâletin kesinliği hususu ile İslâm şeriatının rükünleri konusunda akli ilkelere bilgisini saptamak ve bunlara inanmak, imanın geçerlilik koşullarındandır. Bunların tamamını meşhur delilleriyle bilmek, imanın koşulların-

dandır. [Kişi] dinî diğer konuları iyi derecede bilmiyorsa da, yine imanı geçerli olmuş olur.

Âlimler, Allah'ın bazı sıfatları ile bazı isimlerini bilmemekle birlikte, O'na imanın geçerliliği konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Eş'arî âlimlerimiz, Allah'ın isimlerini bilmesede, O'nun ezeli sıfatlarını ve bütün eylemlerinde adaletin geçerli olduğunu bilen birisinin de imanının geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

Hâricîler'den *Ma'lûmiyye* şunu iddia etmiştir: Allah'ın bütün isimlerini bilmeyen kişi, *bilgisizdir*. Hatta bu isimleri bilmeyen kişi aynı zamanda kâfirdir. Bu (görüş), ümmetin genel görüşüne terstir. Bu bakımdan, bütün esaslarda bu görüşü beyan edene uysa da, Arap dilini bilmeyen birisinin Rabbini de bilmemesi gerekir.

XV. Yaşanılan Ülkenin Hükümü (Dâru'l-İslam ile Dâru'l-Küfür Arasındaki Fark)

Müslümanların koruyucu ve kefil olmaksızın ve cizye vermeksizin İslâm davetini ortaya koydukları; ayrıca bir zimmî bulunduğu da ona İslâm'ın hükümlerini uyguladıkları ve *Ehl-i Bidat'*ın, *Ehl-i Sünnet'*e baskı yapmadığı her ülke İslam ülkesidir. Buluntu çocuk (lakîta), "*Dâru'l-İslâm*" hükümlerine göre özgürdür ve yine bundan dolayı müslümandır.

İslam ülkesinde kaybolan malı bulan kişi, buluntuyu bir yıl boyunca şartlarına uygun olarak tanıtmak için ilan eder.

Herhangi bir ülkede durum, zikrettiğimiz şeyin zıttına ise orası "*Dâru'l-Küfür*"dür. *Mu'tezile'*nin büyük çoğunluğu, *Ehl-i Sünnet'*in üstün/fazla olduğu şehirlerin "*Dâru'l-Küfür*" olduğunu kabul etmektedir. Hatta onlardan bazıları bunun, "*Dâru'l-Fısk*" olduğunu da ileri sürmüşlerdir. Ayrıca onlar, fasıkı iki yer arasında bir yere koydukları gibi, fısk için de bir ülke oluşturmak istediler.

el-Ezârîka, askerlerin bulunduğu yerlerin dışında kalan bütün dünyanın "*Dâru'l-Şirk*" ve "*Dâru'l-Harb*" olduğunu söylemiştir. Askerlerin bulunduğu bu alan "*Dâru'l-İmân*"dır. Biz bu meseleyi, «*Kitâbu'l-İmân ve'l-Usûlühu*» [adlı] kitapta uzun uzadıya anlattık.